

Encyklopedické heslo

EROTIKON

Gustav Machatý, 1929

Námět a scénář: Gustav Machatý (pravděpodobně za významné spolupráce Vítězslava Nezvala). **Kamera:** Václav Vích. **Architekti a stavba:** Julius von Borsody, J. Machoň, Alexandr Hackenschmied. **Hudební doprovod:** Erno Košťál. **Ateliéry:** Kavalírka, AB Vinohrady. **Exteriéry:** Praha – okolí, Karlovy Vary.

Hrají: Ita Rina (Andrea – dcera hlídače na železnici), Olaf Fjord (George Sydney – svůdce Andrey), Karel Schleichert (Otec Andrey, hlídač na železnici), Theodor Pištěk (Hilbert), Charlotte Suza (Gilda – Hilbertova žena), Luigi Serventi (Jean – Andrein manžel), L. H. Struna (povozník), Milka Balek-Brodská (porodní bába), Bohumil Kovář (železničář), Beda Saxl (majitel krejčovského salonu), Vladimír Slavínský (krejčír), Bronislava Livia (návštěvnice salonu krásy), Václav Žichovský (majitel obchodu s klavíry), Jiří Hron, Willy Rösner.

Výroba: Gem-Film. **Distribuce:** Slaviafilm. **Premiéra:** 3. ledna 1930 v pražských kinech Hvězda, Radio a Skaut (předpremiéry již 12. února 1929 v Karlových Varech; 27. února 1929 v Praze).

Rekonstrukce: NFA v roce 1993, provedly Blažena Urgošíková a Ingrid Tětková. **Nová původní hudba:** Jan Klusák. **Obnovená premiéra:** 9. června 1994 v divadle Archa.

Jedné deštivé mlhavé noci vystoupí na odlehlé železniční stanici z vlaku cizinec. Zjistí, že další vlak pojede až ráno, proto požádá železničního zřízence o nocleh. Železničář brzy odchází na noční směnu a nechává cizince doma se svou dcerou Andreou. Ta je od počátku k cizinci poutána silnou vášní a přes svůj vnitřní boj nakonec podléhá nejen omamné vůni parfému Erotikon, ale i svodům cizího muže, a stráví s ním noc.

Ráno cizinec odjíždí a o tom, že s ním Andrea čeká dítě, se dozvídá až po několika měsících z jejího dopisu. Andrea tajně porodí mrtvé dítě. Psychicky zdrcenou se ji na cestě od anděličkářky pokusí znásilnit opilý povozník. Situaci zachrání automobilista, který projíždí okolo a vrhne se Andree na pomoc. Během pranice je však ošklivě zraněn. V nemocnici Andrea daruje neznámému zachránci svou krev, a tím mu zachrání život.

Po nějakém čase se setkáváme s Andreou, která se mezitím provdala za svého zachránce, zámožného muže. Manželský pár potká náhodou ve městě bývalého Andreina svůdce. Nic netušící manžel se s cizincem sprátelí a začne jej zvát na návštěvy. Andrea prožívá vnitřní krizi, do cizince se opět zamiluje a rozhodne se opustit svého muže. Také cizinec se snaží ukončit své zálety s jinou vdanou ženou. Ta však nechtěně, díky své žárlivosti na Andreu, vyzradí nevěru svému manželovi. Andrea nechává doma muži vzkaz na rozloučenou a odjíždí do bytu cizince. Zde ale zjišťuje, že ten udržuje vztah ještě s jinou ženou, a vzápětí, ukrytá v sousedním pokoji, se stává nepřímým svědkem příchodu zdrceného manžela druhé ženy, který cizince v pomnutí smyslů zastřelí. Andrea si uvědomuje svou chybu a spěchá zpět domů pro dopis. Naštěstí se manžel zdržel a dopis zůstal nepřečten. Minulost zůstává minulostí a manželé odjíždějí na cesty po Evropě.

Nový film mladého režiséra Gustava Machatého měl dvě předpremiéry v únoru 1929, a to nejprve v Karlových Varech a poté v Praze. V obou případech se jednalo o uzavřené projekce pro zvané, jichž se zúčastnili někteří tvůrci, novináři a další osobnosti veřejného života. Obě předpremiéry vyprovokovaly vlnu příznivých ohlasů, které vyšly jak v česky, tak v německy psaných periodikách. Přes úspěch těchto akcí se distribuční společnost Slaviafilm rozhodla uvedení filmu o pár měsíců odložit a oficiální premiéra snímku proběhla až v lednu 1930, tentokrát již bez většího zájmu médií a v nešťastně zvolený okamžik, kdy většina potencionálních diváků prožívala vlnu euforie z technické novinky zvukového filmu. Pod vlivem nástupu zvuku byl snímek v roce 1933 znovu uveden do kin v kratší a dle soudobých ohlasů (če, *Synchronisovaný Erotikon*. Lido-
vé noviny 8. 12. 1933, č. 615, s. 14) nepříliš kvalitně ozvučené české a německé verzi.

Možná právě neobvyklé okolnosti uvedení filmu daly vzniknout letitému mýtu o nedocenění kvalit EROTIKONU soudobou kritikou. Opak je pravdou. Naprostá většina novinových reakcí na film dokázala rozpoznat výjimečnost EROTIKONU a nešetřila obdivnými výroky typu: „[...] spatřili jsme konečně film, jehož kvalita zvedá se vysoko nad běžnou úroveň domácí produkce, film mezinárodního formátu [...]“ (Quido E. Kujal, *Erotikon*. Český filmový zpravodaj 9, 1929, č. 11 /9. 3./, s. 2), nebo: „Je to první český film stojící na vysokém stupni uměleckém a čestně se řadí k nejpoctivěji a i nejkrásněji udělaným komorním filmům světovým [...]“ (O. Š. M., *Eroticon*. Studio 1929, č. 4, s. 122n).

Autoři soudobých kritik se vedle všeobecného obdivu nad filmem věnují převážně několika jeho aspektům, v jejichž hodnocení se většinou shodují. Velice často poukazují na skutečnost, že konvenční námět filmu o svedení prosté dívky kvalitativně pokulhává za jeho zpracováním. Upozorňují též na nelogičnosti v ději, především v sekvenci s transfúzí krve, která se odehraje nehledě na nedávny Andrein porod, a ve scéně hry šachů. Obecná shoda panuje naopak v obdivném hodnocení obrazové kvality filmu, kompozice a kamery Václava Vícha. Pochvaly se dostává i střídmemu užití titulků. Soudobá kritika se podrobně zabývá výkony hlavních představitelů, vyzdvihuje především herecký projev mladičké Ity Riny, Theodora Pištěka a Charlotty Suzy. Většina recenzentů také neváhá předvídat režiséru Machatému úspěšnou budoucnost.

Z dnešního hlediska již není možné hovořit o nedostatečné kvalitě scénáře tak jednoznačně. Zkušenost napovídá, že žánr filmu, v tomto případě sentimentální milostné drama, které se nápadně blíží červené knihovně, nemá na výslednou kvalitu filmu nikterak zásadní vliv. Naopak, můžeme vnímat výběr tohoto námětu jako důkaz citlivosti Gustava Machatého – a spolupracovníka (či snad jediného literárního autora) na námětu a scénáři Vítězslava Nezvala – pro film. Zatímco předchozí režisérovo dílo, adaptace románu L. N. Tolstého *Kreutzerova sonáta*, pokulhávala mimo jiné právě pro příliš literární psychologičnost námětu, jíž se podařilo jen s obtížemi převést na filmové plátno, námět EROTIKONU přímo nahrával jeho filmovému zpracování, které teprve z polotovaru filmového libreta vytvořilo opravdové dílo. Rychlý spád děje, jeho jistá pikantnost a odvážnost, dostatek prostoru pro herecké výkony, psychologicky, či až psychoanalyticky vystavěné motivování jednání postav, to vše zřetelně pomáhá k dosažení hodnot filmu. I přes zjevnou konvenčnost námětu a několik jednotlivých nelogických momentů v ději.

Soudobým recenzentům lze dát za pravdu v tom, že drtivý vliv na zdar filmu má jeho obrazové pojetí. Režisér vytváří spolu s kameramanem jednotný výtvarný styl filmu (mnohem více konzistentní než třeba v následující EXTASI), založený na moderní kameře, která ve svých nejlepších momentech vědomě koresponduje s principy české avantgardní fotografie. Stejně tak střih filmu se blíží světové úrovni režisérových vzorů.

Síla obrazových kompozic není samoučelná. Naopak, jedna z výrazných kvalit EROTIKONU spočívá v režijním záměru protnutí formální – obrazové stránky s narativní strukturou. Kupříkladu Machatého vyjádření psychologické roviny příběhu se zaměřuje především na vnější projevy vnitřních stavů hrdinů, kteří jsou podřízeni výtvarnému a režijnímu konceptu díla. Herci jsou často zřetelně, ale nikoliv násilně, komponováni do obrazů. Postavy příběhu jsou obklopovány takovými předměty a situacemi každodenního života, jimiž jsou velmi snadno charakterizovány (svůdcova kosmetika, zrcadlo v Andreině pokoji, salon krásy, automobil apod.). Režisér těží výtvarně i ve prospěch příběhu z fyzická aktérů. Například fascinující krásy hlubokého pohledu Ity Riny je využito přímo jako prvku vizuálního i dějového leitmotivu.

Asi nejzajímavějším příkladem programové souhry obrazu a děje filmu, jejich vzájemného podporování a doplňování, je užití principu obrazové i obsahové synekdochy. Machatý využívá tohoto svého oblíbeného postupu (srovnej s *ZE SOBOTY NA NEDĚLI* a dalšími Machatého filmy) v duchu principů avantgardní fotografie a kinematografie jako obrazového náznaku situace (záběr ženské ruky podávající Olafu Fjodrovi cigaretu – motiv užitý již v *KREUTZEROVĚ SONÁTĚ*). Ovlivněn zahraničními vzory však pracuje se synekdochou i hlouběji v narativní struktuře – rozvíjí synekdochu v čase a užívá ji jako předjímání expozice celku (železničářova věta o dceři, jeho stesk nad Andreinou fotografií a následný příchod Andrey). Nakonec i hlavní dějová linka EROTIKONU, prožitá noc s neznámým cizincem, která je zárodkem pozdějšího milostného vztahu, se v jistém smyslu dá považovat za synekdochickou.

Vedle již zmíněných postupů můžeme v EROTIKONU nalézt motivy, které Machatý záměrně používá i ve svých dalších filmech a potvrzuje jimi všeobecné povědomí o svém výrazném režijním stylu. Jde například o fotografické motivy deště, kapek stékajících po okně, cigaretového dýmu, zrcadel, vlaků a železnice, bujarých tanečních večírků, tvořivé práce se stínem apod. Tato skutečnost, stejně jako vcelku zaměnitelné děje filmů,

Ita Rina a Olaf Fjord ve filmu Erotikon (Gustav Machatý, 1929)

Foto archiv

nutí ke vzájemnému srovnání jeho děl. V této souvislosti tkví výjimečnost EROTIKONU především v již zmíněné integritě celku, jeho vyrovnanosti, jíž nedosáhl ani u předchozí, literárností přetížené KREUTZEROVĚ SONÁTĚ, ani v lyričtější a nevyvážené EXTASI. Kvalitativně lze EROTIKON z těchto snímků přirovnat snad jen k filmu ZE SOBOTY NA NEDĚLI, jehož atmosféra je, přes společné motivy, už úplně odlišná.

Neopominutelnou součástí EROTIKONU jsou herecké výkony. Jak již bylo řečeno, jsou velmi pečlivě režírovány a vedeny v duchu výtvarné koncepce filmu. Herci jsou přesně komponováni do obrazu. Přesto však není EROTIKON po herecké stránce vyrovnaný. Výrazností a zároveň moderností herectví nade všemi vyčnívá téměř epizodní role podváděného manžela Hilberta v podání Theodora Pištěka. Také civilní projev Karla Schleicherta v roli Andreina otce patří v tomto filmu k nejlepším. Do sytosti využil Gustav Machatý i přirozeného hereckého talentu a tělesného půvabu Jugoslávky Ity Riny. V duchu dobových konvencí zůstává herecký výkon německé hvězdy té doby Charlotty Suzy coby záletné manželky. Nevýrazné se jeví výkony Němce Olafa Fjorda jako Andreina svůdce a Itala Luigi Serventiho jako jejího manžela.

Poválečná filmová kritika často vyčítala filmu EROTIKON vnější efektnost, kosmopolitní plochost a poplatnost cizím vzorům (viz např. Jaroslav Brož – Myrtil Frída, *Historie československého filmu v obrazech 1898 – 1930*, Praha 1959). Je pravda, že EROTIKON je vystavěn takzvaně „na efekt“, ovšem efektnost lze považovat za jednu ze základních vlastností filmu. „Kosmopolitní plochost“ se do snímku nedostává ani tak mezinárodním obsazením jako spíš skrze námětovou blízkost žánru červené knihovny. Například jména postav (železničářova dceřa Andrea, její manžel Jean apod.) a nedostatečná charakteristika prostředí, které je nahlíženo pouze skrze postavy, bez hlubších sociálních kontextů, prozrazují sklon autora ke konvenci, až klišé. Není pochyb o tom, že Gustav Machatý patří k tvůrcům, jejichž režijní styl je výrazně epigonský. V kontextu české kinematografie dvacátých a třicátých let však tato výčitka ztrácí svou hodnotu a stává se spíše předností. Vzory, které se Machatý pokoušel více či méně napodobovat, patřily rozhodně k těm nejkvalitnějším, co tehdy světová filmová tvorba nabízela, a tak česká kinematografie mohla získat nejednu inspiraci.

Nový zájem o EROTIKON vzbudila rekonstrukce filmu, která byla dokončena v roce 1993 v Národním filmovém archivu. K EROTIKONU byla zkomponována nová hudba a v roce 1995 byl film uveden v rámci oslav stého výročí kinematografie na slavnostním večeru v Národním divadle v Praze, čímž se dostalo symbolického uznání jeho, v kontextu české kinematografie, mimořádným kvalitám.

BIBLIOGRAFIE: *Český film světové úrovně*. Národní osvobození 1. 3. 1929, č. 60, s. 2 [rec.] • -en-, *Erotikon*. Filmový kurýr 3, 1929, č. 9 (2. 3.), s. 4 [rec.] • Č. [Artuš Černík], *Erotikon*. Národní politika 1. 3. 1929, č. 60, s. 11 [rec.] • *Endlich!* Prager Film-Kurier 2, 1929, č. 9 (2. 3.), s. 1 [kom.] • *Erotikon*. Pražské filmové listy 8, 1929, č. 254, s. 1n [an.] • Quido E. Kujal, *Erotikon*. Český filmový zpravodaj 9, 1929, č. 11 (9. 3.), s. 2 [rec.] • O. Š. M. [Otakar Štorch-Marien], *Erotikon*. Rozpravy Aventina 4, 1928 – 1929, č. 24, s. 243n [rec.] • O. Š. M. [Otakar Štorch-Marien], *Erotikon*. Studio 1929, č. 4, s. 122n • o. b., *Erotikon*. Internationale Filmschau 11, 1929, č. 3 (15. 3.), s. 8 [rec.], s. 10 [1 f.] • *Slaviafilm*. *Erotikon*. Hollywood 3, 1929, č. 4 (duben), s. 12n [rec.] • *Úspěšný český film „Erotikon“*. Ráno, Pondělník Národních listů 3. 6. 1929, č. 22, s. 2 [rec.] • *Erotikon*. *Tak soudí tisk = So urteilt die Presse*. Internationale Filmschau 11, 1929, č. 7 (24. 7.), [rec., Český filmový zpravodaj 9. 3. 1929, Internationale Filmschau 15. 3. 1929, Film 1. 4. 1929, Prager Film-Kurier 2. 3. 1929, Express 28. 2. 1929, Prager Tagblatt 1. 3. 1929, České Slovo 1. 3. 1929, Bohemia 3. 3. 1929, Filmový kurýr 2. 3. 1929, Prager Abendblatt 1. 3. 1929, Reforma 3. 3. 1929, Prager Film-Kurier 2. 3. 1929, Lidové Noviny 2. 3. 1929, Národní Osvobození 1. 3. 1929, Národní Politika 1. 3. 1929, Národní Listy 1. 3. 1929, Neuer Morgen 4. 3. 1929, Lidové Listy 1. 3. 1929, Illustrovaný týdeník zpravodaj 7. 3. 1929, Studio č. 24 (správně č. 4), Letem světem č. 20, Československá Republika 6. 3. 1929, Filmkurier (Berlin) 25. 6. 1929, Vossische Zeitung 26. 6. 1929.] • *Československá premiéra filmu „Erotikon“*. Hollywood 3, 1929, č. 8 – 9 (září), s. 6 [rep.] • *Erotikonpremiere in Karlsbad / Fischern*. Die Lichtspielbühne 1929, č. 8, s. 8 [an.] • če [Artuš Černík], *Synchronizovaný Erotikon*. Lidové noviny 8. 12. 1933, č. 615, s. 14 [rec.] • Michal Bregant, *Obnovený Erotikon. Hledání stylu němého filmu*. Iluminace 6, 1994, č. 4, s. 79 – 89. [st.; Vítězslav Nezval, *Panensství*, s. 91 – 97 (filmová povídka); *Erotikon*, s. 98 – 101 (titulová listina); *Erotikon*, s. 102 – 109 (dialogová listina); *Erotikon v dobovém tisku*, s. 110 – 127 (edice 22 recenzí)] • Blažena Urgošíková, *Nová podoba Erotikonu*. Kinorevue 4, 1994, č. 15 (25. 7.), s. 26.

Tereza Dvořáková